

m'eu, / un' altra Constantinoble: / navegans, quant passareu, / en la carta 'm descriureu' / sola [probablement: *só la*, o una cosa i altra allora, jugant amb els mots] ciutat *sense poble*». NSalcet, mall, que data Bover després de 1403; i com que sembla alludir als moments finals de Bizanci grega, pot ser de c. 1450: JMBover (*BiEscrBal.* II, 13.9.1, 340 4.5).

En els valencians del xv *sense* ja abunda molt, i en els més populars és quasi únic. Cito els exs. d'alguns d'ells, amb context, perquè això ens pot ajudar a veure-hi algun principi fonètic o tonètic que ens orienti cap a una explicació de la naixença d'aquesta forma: «*la Fortiana / --- / lexat havia, / abandonat, / palau robat; / sense remey, / son senyor rey / propi marit*», «*un casament / --- / sense despesa, / dix, se faria*»; «*puy, caminant / e rominant / què fer deuria, / e com viuria / sense destorb / ---*»; «*catniceria, / cert, infinda, / e sense mida / botelleria / ---*», «*una altra scola / saps que opina / altra doctrina / de la susdita: / sense sospita, / creu quala vullés*»; «*la sens 've' / plena, perfeta, / la tota neta, / sense querella, / la tota bella / ---*»; «*les accions / e passions, / miserials / e humanals, / sense pecat, / ell ha acceptat*», JRoig (*Spull*, 1351, 2018, 3879, 7062, 10684, 10911, 11669).

No menys predomini de *sense* en Sant Vicent F.: «*obres spirituals e corporals, sense peccat*», de nou «*consolacions corporals sense peccat*»; predomini tan fort en ell que posa *sense*, fins en casos on *sens* es va mantenir quasi general en els segles post-medievals, i àdhuc avui: «*hoy vindrà sense dubte sobre nosaltres*», «*sense falla, mals hòmens deven estar, que axí són morts*» (*Serm* II, 48 6, 269 5; I, 144.33; II, 275.13). I no és que en aquests autors la forma clàssica *sens* estigui oblidada, car en el sant ja n'he citat algun cas més amunt, i també es troba en JRoig (vv. 10301, 10907, en els quals, endemés, pot ser degut a un imperatiu del metre). La preferència és també dels altres valencians de la 2^a meitat del xv: *sense candela* Fenollar, *sense murmur* Verdansa³

No sols en els valencians, per aquest temp, car també en ros tenim «*en los quals n'a II, sense nou ---, portes ubertes e sense neguna tanqadura*» a. 1369; i, des de llavors, l'*InuLC* en registra vuit, i tres més des de 1400 a 1440. D'altra banda *sens* ja llavors es mantenia millor, pertot, en certes combinacions, no sols *sens dubte*, i *sens fi*, en què ha restat ferm fins ara, sinó *sens mesura* (*Cròn* del Cerimoniós, Bof, 23), *sens pagar a l'entrada* en les *Troves* valencianes a la *Verge Maria*, de 1474 (98); *Joan Sens-Fe*, nom amb què ha passat a la història aquell sobirà de Catalunya, castellà, que a mj. S. xv es dedicà, mancant a la seva paraula, a fer mal a les seves terres fomentant-hi la guerra civil, aconseguí finalment la guerra destructora de la nostra prosperitat.

Amb tot això es perceben els efectes de velles distincions, que expliquen la naixença de la *-e* afegida a *sens*. Pensem que la *-s* interna en català romanica sorda, com en llatí, quan anava darrera consonant, i només perdia la sorditat llatina sempre que estigués en-

tre vocals. Com que les *-s* finals de mot, quan anaven davant vocal inicial, també anaven sempre darrera vocal en llatí vulgar, es feia la «liaison», es lligava, en fonètica sintàctica: així la *-s* també es tornà sonora, i això ha acabat per generalitzar-se a tota *-s* final catalana davant vocal. No degué ser sempre així quan en català antic precedia una consonant sorda. Era un cas minoritari que, per tant s'abolí; però si la *-s* era afegida pel català o el romànic antic, venint darrera *n*, no tenia per què sonoritzar-se: de manera que en *sens amics, sens errar* etc., era sorda en català antic (per més que fos sonora en *sos amics, les errors* etc., on sempre havia estat entre vocals).

I ara observem exemples com el citat d'Eiximenis: «*sense cap e sens enteniment*»: per al poble irreflexiu çon s'acabava la proposició en *sens enteniment*, si de tota manera aquesta *-s* era sorda? La gent ho entenia com si la separació fos *sense 'nteniment*, igual que *entre 'ngrúnes, entre 'nlasaméns, des de l'any passat, sobre 'ntrades* etc. I així *sens* es tornà *sense*; forma que comencaria per ser un vulgarisme. Només guanyà terreny quan s'usava davant un mot d'inicial consonàntica, posició on facilitava un ritme uniforme i més simple que el triconsonàntic *n+s+* consonant.

Però els escriptors, d'altra banda, s'esforçaren, llarg temps, per mantenir ells la forma tradicional *sens* resistent i no cedint al corrent, que sentien encara com menys correcte. Per això s'observa que quasi mai no apareix *sense* a l'E. Mj davant vocal, i que tots els testimonis segurs que n'hem trobat són davant consonant. L'oposició «*sense cap e sens enteniment*» és colpidora en la cita d'Eiximenis; al capdavant tot sonava *sense --- sense ---*, i així un podia mostrar-se alhora tradicionalista i planer, sense xocar a l'ús colloquial. Si repassem tots els exs. citats abans, en els Ss. xiv-xv, constatem que *sense* no hi apareix gairebé mai davant vocal, i davant consonant és en massa. Les excepcions tot seguit s'enraren, fins a quedar reduïdes a uns pocs grups estereotipats (com *sens dubte, sens fi*). En el *Corbatxo* hi ha, un darrera l'altre, *sens dupte --- sense negun dupte* (*BdLC* xvii, 11): el *negun* desfa la frase feta, i immediatament s'imposa *sense*

També la tonètica, el ritme, hi contribuïen. Car fins en els escriptors recalcitants que afavorien el *sens* antic, es nota sovint que transigeixen amb *sense*, quan ve tot seguit una vocal tònica, però reprenen *sens* si la tònica ve lluny. En Antoni Canals observem l'eloquent seqüència «*sense tovailes e sens tovailló*» (20); fins Alegre, tan conservador, admet *cense temprança, cense pietat* (supra) I no serà de més observar que, més antigament, en la lluita entre *sens* i el més arcaic *senes*, es noten oposicions semblants: «*la fe sens obres --- la fe senes les obres ---*» un darrera l'altre, en el passatge citat de Jaume I.

Una variant *sins*e cal dir rotundament que no ha estat mai de la nostra llengua, encara que la donin com a variant valenciana *AlcM* i *DAG*, car ja prou l'he sentida en algun lloc i fins l'ha usada algun escriptor «patoisant» (potser alguna vegada MGadea); però fins i tot en els Ss. xix i xx ha estat allà tan rara, que